

Spis treści

	Od Autora	15
1.	Wstęp	27
1.1.	Bezpieczeństwo informacji i usług a bezpieczeństwo teleinformatyczne	27
1.2.	Interdyscyplinarny charakter zagadnień i szczególna rola informatyki	29
1.3.	Podstawowe problemy bezpieczeństwa teleinformatycznego	30
1.4.	Dwa podejścia do zagadnień bezpieczeństwa	30
1.5.	Potrzeba tworzenia komputerowych narzędzi wspomagających ...	31
2.	Wprowadzenie do zarządzania bezpieczeństwem informacji i usług	33
2.1.	Bezpieczeństwo i jego atrybuty	33
2.2.	Wrażliwość informacji i krytyczność usług - istota ochrony	35
2.3.	Elementy bezpieczeństwa	36
3.	Normy, standardy i zalecenia	45
3.1.	Działalność połączonego komitetu technicznego ISO/IEC	47
3.2.	Raporty techniczne ISO/IEC TR13335	48
3.3.	Rozwój i znaczenie rodziny standardów BS 7799	51
3.4.	Szczególne znaczenie standardu COBIT	56
3.5.	Kryteria oceny zabezpieczeń	67
3.6.	Standardy dotyczące rozwiązań technicznych	68
3.7.	Przygotowanie organizacji do działań audytorskich	68
3.8.	Zalecenia i inne wytyczne szczegółowe	69
3.9.	Aktualny stan rozwoju standardów i sposób ich wykorzystania	70
4.	Ryzyko w sensie ogólnym i technicznym	74
4.1.	Podstawy analizy ryzyka w sensie ogólnym	75
4.2.	Bezpieczeństwo funkcjonalne w świetle IEC 61508	79

4.3.	Metody jakościowe oceny ryzyka	82
4.3.1.	Metoda wstępnej analizy ryzyka i hazardu	82
4.3.2.	Metoda HAZOP	82
4.3.3.	Metody analizy defektów	83
4.4.	Metody wykorzystujące struktury drzewiaste	84
4.4.1.	Metoda drzewa błędów	84
4.4.2.	Metoda drzewa zdarzeń	85
4.4.3.	Analiza przyczynowo-skutkowa	87
4.4.4.	Metoda inspekcji drzewa ryzyka	87
4.4.5.	Technika przeglądu organizacji zarządzania bezpieczeństwem	88
4.5.	Metody analizy dynamicznej	89
4.5.1.	Metoda GO	89
4.5.2.	Metody grafów	89
4.5.3.	Zastosowanie modeli Markowa	90
4.5.4.	Metoda DYLAM	91
4.5.5.	Metoda DETAM	92
4.6.	Podsumowanie przeglądu metod oceny ryzyka	92
5.	Analiza ryzyka i strategie zarządzania nim w teleinformatyce	94
5.1.	Podstawowe strategie zarządzania ryzykiem	94
5.2.	Ogólny schemat analizy ryzyka	96
5.3.	Metody kumulowania wielkości ryzyka	97
5.3.1.	Macierz predefiniowanych wartości	97
5.3.2.	Lista rankingowa zagrożeń	97
5.3.3.	Częstość zagrożeń	98
5.3.4.	Skala uproszczona wyrażająca tolerowanie ryzyka	99
5.4.	Podstawowe metody redukcji ryzyka	100
5.4.1.	Redukcja ryzyka przez stosowanie typowych zabezpieczeń - ochrona podstawowa	101
5.4.2.	Redukcja ryzyka wspierana nieformalną jego analizą	102
5.4.3.	Redukcja ryzyka wspierana jego szczegółową i formalną analizą ...	104
5.4.4.	Metoda mieszana (kombinowana) redukcji ryzyka	104
6.	Wybrane metody i komputerowe narzędzia wspomagające	106
6.1.	Komputerowe wspomaganie analizy i zarządzania ryzykiem	106
6.2.	Metodyka zarządzania ryzykiem opracowana w instytucie NIST	108
6.2.1.	Analiza ryzyka	110
6.2.2.	Ograniczanie ryzyka	117
6.3.	Metodyka szacowania zagrożeń i ryzyka (TRA) opracowana w CSE	126
6.4.	Metodyka CORA i komputerowe narzędzia wspomagające	130
6.4.1.	Zasady budowy modelu ryzyka	134
6.4.2.	Analiza modelu i wypracowanie optymalnej strategii ograniczania ryzyka	136

6.5.	Metodyka i oprogramowanie CRAMM	142
6.5.1.	CRAMM-Expert - faza przygotowawcza	144
6.5.2.	CRAMM-Expert - etap analizy zasobów	144
6.5.3.	CRAMM-Expert - etap analizy ryzyka	146
6.5.4.	CRAMM-Expert - etap zarządzania ryzykiem	147
6.5.5.	CRAMM-Expert - implementacja ISMS	148
6.6.	Oprogramowanie COBRA	151
6.7.	Metoda IRIS	152
6.8.	Oprogramowanie RiskPAC	154
6.9.	Oprogramowanie ASSET	156
6.10.	Inne wybrane metody i narzędzia	158
6.10.1.	Pakiet MARION	158
6.10.2.	Metoda VIR'94	158
6.10.3.	Metoda MAGERIT	159
6.10.4.	Metoda MASSIA	159
6.10.5.	Metoda TISM	159
6.10.6.	Metoda SIM	160
6.11.	Przykłady analizatorów bezpieczeństwa i innych narzędzi wspomagających jego utrzymywanie na bieżąco	161
6.11.1.	Pakiet SARA	161
6.11.2.	Security Analyzer firmy NetIQ	162
6.11.3.	Security Manager firmy NetIQ	162
6.11.4.	Pakiet OmniGuard ESM firmy Axent	163
6.11.5.	Symantec Enterprise Security Manager	163
6.11.6.	Inne narzędzia wspomagające utrzymywanie bezpieczeństwa	164
7.	Trójpoziomowy model odniesienia	165
7.1.	Trójpoziomowy model hierarchii celów, strategii i polityki	165
7.2.	Hierarchiczna struktura dokumentacji bezpieczeństwa według modelu odniesienia	169
7.3.	Hierarchiczna struktura zarządzająca według modelu odniesienia	171
7.3.1.	Zaangażowanie zarządu instytucji	173
7.3.2.	Struktura organizacyjna zespołów odpowiedzialnych	174
7.3.3.	Skład i kompetencje rady ds. bezpieczeństwa teleinformatyki	176
7.3.4.	Inspektor bezpieczeństwa teleinformatycznego	178
7.3.5.	Oddziałowy inspektor bezpieczeństwa teleinformatycznego	178
7.3.6.	Inspektor bezpieczeństwa teleinformatycznego systemu lub realizowanego projektu	179
7.4.	Trójpoziomowy model odniesienia w praktyce	179
7.5.	Polityka a zarządzanie bezpieczeństwem	181
8.	System bezpieczeństwa instytucji	182
8.1.	Wprowadzenie	182
8.2.	Fazy realizacji i ogólny schemat funkcjonowania systemu bezpieczeństwa instytucji	185
8.3.	Zapis sformalizowany modelu trójpoziomowego	191
8.4.	Zapis sformalizowany procesów związanych z utrzymaniem bezpieczeństwa	194

Spis treści

Bezpieczeństwo w instytucji	199
9.1. Architektura systemu bezpieczeństwa instytucji	200
9.2. Analiza procesów biznesowych ze względu na stopień zaangażowania systemów teleinformatycznych w ich realizację —	201
9.3. Ogólne potrzeby bezpieczeństwa systemów teleinformatycznych instytucji	211
9.4. Formułowanie dokumentu polityki bezpieczeństwa instytucji —	214
9.5. Zarządzanie bezpieczeństwem na poziomie instytucji	217
Ogólne zasady bezpieczeństwa teleinformatycznego w instytucji	218
10.1. Architektura systemu bezpieczeństwa teleinformatycznego instytucji	218
10.2. Cele bezpieczeństwa systemów teleinformatycznych instytucji ...	221
10.3. Otoczenie prawne	224
10.4. Wybór strategii redukcji ryzyka	226
Wysokopoziomowa (ogólna) analiza ryzyka i wyznaczenie obszarów wymagających ochrony	228
11.1. Wymagania ochronne	229
11.2. Domeny bezpieczeństwa	232
11.3. Przebieg wysokopoziomowej analizy ryzyka	233
Koncepcja hierarchii zasobów	236
12.1. Wprowadzenie	236
12.2. Interpretacja praktyczna modelu	238
12.3. Przekroje modelu	241
12.4. Zbiór dostępnych typów zasobów	241
12.5. Zbiór eksploatowanych zasobów	244
12.6. Specjalne znaczenie klasy zasobów reprezentującej personel.	247
12.7. Znaczenie przekrojów modelu zasobów dla zarządzania bezpieczeństwem	248
Przebieg szczegółowej analizy ryzyka w systemach teleinformatycznych	249
13.1. Wprowadzenie	249
13.2. Granice obszarów zajmowanych przez zasoby instytucji	252
13.3. Analiza zasobów - identyfikacja i wycena	252
13.3.1. Przygotowanie zbioru dostępnych zasobów	253
13.3.2. Przygotowanie zbioru eksploatowanych zasobów	253
13.3.3. Atrybuty przekroju zarządzania zasobami	254
13.3.4. Wycena zasobów	254
13.4. Ocena podatności	259
13.5. Środowisko zagrożeń	264

13.6.	Identyfikacja istniejących lub planowanych zabezpieczeń	267
13.7.	Podsumowanie wyników analizy ryzyka	269
14.	Wzorce wymagań dotyczących zabezpieczeń.	276
14.1.	Wzorcowa lista wymagań według PN-ISO/IEC 17799 (PN-I-07799-2).	276
14.2.	Tworzenie list wymagań na podstawie katalogu zabezpieczeń zapewniających ochronę podstawową	282
14.3.	Rekomendacje bankowe, normy branżowe, akty prawne.	284
15.	Wypracowanie strategii wyboru zabezpieczeń.	287
15.1.	Ustalanie listy wymagań, przyjmując cele bezpieczeństwa jako podstawowe ich źródło.	289
15.2.	Ustalanie listy wymagań na podstawie listy wzorcowej.	291
15.3.	Ustalanie listy wymagań na podstawie wyników analizy ryzyka.	292
16.	Ogólne zasady tworzenia architektury bezpieczeństwa na poziomie II i III.	293
16.1.	Podstawy tworzenia odrębnych wersji polityki bezpieczeństwa dla oddziałów instytucji (poziom Ha).	293
16.1.1.	Architektura systemu bezpieczeństwa teleinformatycznego na poziomie oddziałów instytucji.	294
16.1.2.	Zarządzanie bezpieczeństwem na poziomie oddziałów instytucji.	295
16.2.	Wpływ jednorodności wymagań na architekturę bezpieczeństwa.	296
16.3.	Architektura systemu bezpieczeństwa na poziomie systemów teleinformatycznych.	297
17.	Dobór zabezpieczeń na podstawie zdefiniowanych wymagań.	300
17.1.	Wprowadzenie.	300
17.2.	Identyfikacja ograniczeń.	303
17.3.	Ogólna koncepcja ochrony podstawowej.	307
17.4.	Dobór zabezpieczeń podstawowych według rodzaju systemu.	307
17.5.	Dobór zabezpieczeń podstawowych według potrzeb bezpieczeństwa i zagrożeń.	312
17.6.	Przykład metodyki ochrony podstawowej - <i>IT Grundschutz</i>	316
17.6.1.	Identyfikacja składników systemów teleinformatycznych.	319
17.6.2.	Identyfikacja aplikacji oraz przetwarzanych informacji.	325
17.6.3.	Określenie wymagań ochronnych dla elementów systemu.	327
17.6.4.	Dobór zabezpieczeń zapewniających ochronę podstawową.	330
17.7.	Dobór zabezpieczeń wynikających z analizy ryzyka.	339
17.7.1.	System zarządzania bezpieczeństwem informacji ISMS i zawarte w nim podejście do redukcji ryzyka.	343

Spis treści

17.8. Uwzględnienie architektury systemów w architekturze bezpieczeństwa na poziomie systemów teleinformatycznych	356
17.9. Akceptacja ryzyka	357
Polityka bezpieczeństwa teleinformatycznego - ogółu systemów teleinformatycznych w instytucji (poziom II).	360
18.1. Zasady konstruowania	360
18.2. Zawartość i przykłady.	362
18.3. Zarządzanie bezpieczeństwem na poziomie systemów teleinformatycznych instytucji	366
Polityka dotycząca bezpieczeństwa poszczególnych systemów (poziomu III) i plany zabezpieczeń.	368
19.1. Zasady konstruowania	368
19.2. Zawartość dokumentu	369
19.3. Plany zabezpieczeń poszczególnych systemów.	371
19.4. Zarządzanie bezpieczeństwem na poziomie systemów.	373
Procesy wdrożeniowe.	374
20.1. Wdrożenie zabezpieczeń	375
20.1.1. Opracowanie dokumentacji wdrażanych zabezpieczeń.	376
20.1.2. Realizacja planu zabezpieczeń i weryfikacja jego skuteczności	378
20.2. Działania uświadamiające i ich nadzorowanie.	380
20.3. Szkolenia	384
20.4. Akredytacja systemów.	387
Czynności powdrożeniowe.	391
21.1. Wykrywanie zmian i zarządzanie zmianami.	392
21.2. Monitorowanie elementów systemu bezpieczeństwa	394
21.3. Zarządzanie zabezpieczeniami i utrzymywanie ich skuteczności	398
21.4. Kontrola zgodności.	399
21.5. Zarządzanie incydentami i doskonalenie systemu bezpieczeństwa	404
Wnioski i uwagi końcowe.	412
Wykaz niektórych skrótów angielskich i polskich oraz oznaczeń.	416
Literatura	424

Dodatki

I.	Przykład polityki dotyczącej bezpieczeństwa instytucji (poziom I)	437
1.1.	Deklaracja o ustanowieniu Polityki Bezpieczeństwa Firmy e-GADGET sp. z o.o.	437
1.2.	Cel opracowania i zawartość dokumentu.	438
1.3.	Podstawy normatywne.	439
1.4.	Podstawy prawne.	439
1.5.	Zakres oddziaływania polityki.	439
1.6.	Bezpieczeństwo w Firmie e-GADGET.	440
1.7.	Role i odpowiedzialność.	441
1.8.	Rozpowszechnianie i zarządzanie dokumentem polityki.	442
1.9.	Załączniki.	442
1.9.1.	Regulaminy, instrukcje, procedury.	442
1.9.2.	Role dotyczące bezpieczeństwa teleinformatycznego.	442
1.10.	Odwołanie do Polityki Bezpieczeństwa Teleinformatycznego Firmy e-GADGET sp. z o.o.	442
II.	Przykład polityki dotyczącej bezpieczeństwa teleinformatycznego instytucji (poziom II)	444
11.1.	Umocowanie prawne.	444
11.2.	Cel opracowania i zawartość dokumentu.	444
11.3.	Podstawy normatywne i terminologia.	445
11.4.	Podstawy prawne.	445
11.5.	Zakres oddziaływania.	446
11.6.	Bezpieczeństwo informacji i usług elektronicznych w Firmie e-GADGET.	446
11.6.1.	Procesy biznesowe wspierane przez technologie teleinformatyczne.	446
11.6.2.	Postanowienia ogólne.	449
11.6.3.	Postępowanie wobec ryzyka.	451
11.6.4.	Otoczenie prawne i identyfikacja zasobów.	452
11.6.5.	Ogólne potrzeby bezpieczeństwa wynikające z procesów biznesowych, wspomaganych w realizacji technologiami teleinformatycznymi.	460
11.6.6.	Wnioski ogólne z analizy ryzyka.	460
11.6.7.	Metoda postępowania przy tworzeniu systemu bezpieczeństwa.	461
11.6.8.	Cele zabezpieczeń i ogólne strategie.	462
11.6.9.	Szczegółowe zasady i wymagania dotyczące zabezpieczeń.	465
11.6.9.1.	Wymagania dotyczące dokumentu polityki bezpieczeństwa.	465
11.6.9.2.	Wymagania dotyczące organizacji systemu bezpieczeństwa.	465
11.6.9.3.	Klasyfikacja i nadzór nad zasobami.	467

Spis treści

	11.6.9.4. Bezpieczeństwo osobowe	467
	11.6.9.5. Bezpieczeństwo fizyczne i środowiskowe	468
	11.6.9.6. Zarządzanie systemem	469
	11.6.9.7. Kontrola dostępu	471
	11.6.9.8. Rozwój i utrzymanie systemów	472
	11.6.9.9. Ciągłość procesów biznesowych	474
	U.6.9.10. Zgodność	474
11.7.	Role i odpowiedzialność	475
	11.7.1. Ogólna organizacja służb odpowiedzialnych i ich role	475
	11.7.2. Komitet Bezpieczeństwa Teleinformatycznego (KBTI)	476
	11.7.3. Zespół Bezpieczeństwa Teleinformatycznego (ZBTI)	477
	11.7.4. Pion Eksploatacji (PE)	478
	11.7.5. Użytkownicy i inni pracownicy	478
	11.7.6. Postanowienia dodatkowe	480
	11.7.7. Odpowiedzialność za naruszenia polityki	480
11.8.	Rozpowszechnianie i zarządzanie dokumentem polityki	481
11.9.	Załączniki	481
	11.9.1. Normy i zalecenia wykorzystywane do tworzenia polityki	481
	11.9.2. Definicje wykorzystywanych pojęć	482
	11.9.3. Tajemnice prawnie chronione, występujące w Firmie e-GADGET jako element otoczenia prawnego, oznaczane jako EG-POUFNE	485
	11.9.4. Tajemnice przedsiębiorstwa chronione na zasadach wzajemności, na podstawie wielostronnych umów zawartych przez Firmę e-GADGET, oznaczane EG-POUFNE	486
	11.9.5. Tajemnice przedsiębiorstwa określone na podstawie zarządzeń wewnętrznych w Firmie e-GADGET, oznaczane EG-POUFNE	486
	11.9.6. Działania zgodne z prawem, występujące w Firmie e-GADGET jako element otoczenia prawnego	487
	11.9.7. Regulaminy, instrukcje, procedury, wzorce dokumentów	487
	11.9.8. Role członków zarządu	488
	11.9.9. Role w Pionie Bezpieczeństwa	488
	11.9.10. Role dotyczące właścicieli zasobów	488
	11.9.11. Role w Pionie Eksploatacji	489
	11.9.12. Uregulowania specjalne dotyczące ról	489
	11.9.13. Dokumentacja projektowa i plany	489
11.10.	Odwołanie do polityki dotyczącej bezpieczeństwa poszczególnych systemów teleinformatycznych w Firmie e-GADGET sp. z o.o.	490

Przykład polityki dotyczącej bezpieczeństwa systemów informacyjnych instytucji w układzie ISMS 491

ULI.	Wprowadzenie	491
111.2.	Cel opracowania	491
111.3.	Zakres oddziaływania	492
111.4.	Zasady polityki	492
111.5.	Zasady odpowiedzialności za bezpieczeństwo	494
	111.5.1. Zasady ogólne	494
	111.5.2. Odpowiedzialność kierownictwa firmy	494
	111.5.3. Odpowiedzialność Inspektora Bezpieczeństwa Informacji	494

111.5.4. Odpowiedzialność Inspektora Bezpieczeństwa Technologii Informatycznych	495
111.5.5. Odpowiedzialność ogólna	496
111.6. Wskazania ogólne	496
111.7. Przegląd dokumentu polityki	496
111.8. Dokumenty związane	496
IV. Specyfikacja zagadnień bezpieczeństwa zawartych w normie PN-ISO/IEC 17799	497
V. Specyfikacja zagadnień bezpieczeństwa organizacyjnego i fizycznego zawartych w raporcie ISO/IEC TR 13335-4. Dobór zabezpieczeń podstawowych według specyficznych cech systemu	506
VI. Specyfikacja zagadnień bezpieczeństwa teleinformatycznego zawartych w raporcie ISO/IEC TR 13335-4. Dobór zabezpieczeń podstawowych według specyficznych cech systemu	515
VII. Specyfikacja zagadnień bezpieczeństwa w układzie według zagrożeń zawartych w raporcie ISO/IEC TR 13335-4. Dobór zabezpieczeń podstawowych według zagrożeń	521
Skorowidz	541